
Problémy a perspektivy pedagogické psychologie

PhDr. M. MICHALIČKA, CSc., PhDr. H. PEŠINOVÁ, CSc.

Pedagogický ústav J. A. Komenského, ČSAV Praha.

V současné době stojí pedagogická psychologie před řadou naléhavých úkolů, vyplývajících z širokého okruhu aktuálních a perspektivních potřeb společenské praxe. Jde o úkoly mimořádně závažné, v jejichž úspěšném splnění lze oprávněně spatřovat jednu z důležitých složek složité soustavy předpokladů dalšího politického, hospodářského a kulturního rozvoje naší socialistické společnosti.

Pedagogická psychologie však stojí i před krajně obtížným úkolem urychleně překonat jistou stagnaci jak v rozvoji teorie a metodologie, tak v rozvíjení empirických a experimentálních výzkumů; přes některé významné úspěchy, kterých bylo v minulých letech nesporně dosaženo, nelze současný stav rozvoje pedagogické psychologie označit jako uspokojivý.

Jednu z příčin tohoto neuspokojivého stavu lze nepochybně spatřovat v dosavadních podmínkách rozvoje československé pedagogické psychologie, ve skutečnosti, že příznivý rozvoj této vědní disciplíny ve dvacátých a třicátých letech byl druhou světovou válkou na několik let násilně přerušena a další rozvoj pak zabrzděn a do značné míry deformován řadou vnějších faktorů, negativně postihujících i další společenské vědy.

Prvá poválečná léta se výrazně vyznačují snahami vědeckých pracovníků jak o osvojení si marxistické teorie a metodologie pedagogické psychologie, tak o její tvůrčí rozpracování. Tyto snahy, provázené pochopitelně i některými omyly, však byly zejména počátkem padesátých let autoritativně »úsměrňovány« a v atmosféře nepřátelské vědeckým polemikám a diskusím byly do popředí vyzdvihovány a prosazovány práce nekriticky a někdy až diskreditujícím způsobem přejímající a jen uplatňující názory a stanoviska některých oficiálně uznávaných autorit. I v této době byl společenský význam pedagogické psychologie formálně sice uznáván a proklamován v různých stranických a vládních dokumentech (zejména její význam pro pedagogickou praxi), ve skutečnosti však bylo od této vědní disciplíny požadováno jen to, aby (zpravidla dodatečně) »vědecky zdůvodňovala« přijímaná organizační opatření školské správy, aby byla prakticky jen jakousi »vědeckou ozdobou« oficiální školské politiky. To ovšem vedlo k odtrhování pedagogické psychologie od pedago-

gické teorie a praxe, k postupné ztrátě vlivu pedagogické psychologie na utváření pedagogických koncepcí i školské politiky, k negaci jejího významu pro další oblasti společenské praxe.

Prvé předpoklady k překonání tohoto krizového stavu byly zásluhou obětavého úsilí československých psychologů vytvořeny již v polovině padesátých a zejména počátkem šedesátých let. Tak např. začal vycházet časopis Československá psychologie, byla ustavena Československá psychologická společnost, byly svolány první poválečné sjezdy a konference, na nichž byly mj. projednávány i diskutovány jak základní teoretické a metodologické, tak odborně praktické a vědeckoorganizační problémy pedagogické psychologie, byly vytvořeny organizační předpoklady pro hlubší koordinaci vědeckovýzkumných prací, bylo započato s budováním sítě vědeckovýzkumných, vědeckopedagogických i speciálních odborných pracovišť, byly opět navazovány přerušené kontakty se zahraničními pracovišti a společnostmi atd.

Přes značné a různorodé potíže se vědeckovýzkumná práce rozvinula se značnou intenzitou i extenzitou. Byly rozpracovány některé základní teoretické a metodologické problémy pedagogické psychologie (viz diskuse a studie o pojetí, předmětu, metodách a úkolech pedagogické psychologie), experimentálně byly zkoumány otázky formativního vlivu učení na psychický vývoj dětí, vývoje a utváření osobnosti dítěte v podmínkách výchovně vzdělávacího procesu, rozvoje myšlenkových operací v procesu učení, otázky zobecňování, utváření poznávacích procesů, sociální determinace psychického vývoje a poruch chování dětí, jejich postoju, schopností a zájmů, otázky psychického vývoje dětí v různých kolektivních výchovných zařízeních a četné další otázky. Značných úspěchů dosáhli pedagogičtí psychologové při budování výchovného poradenství, v práci v klinických zařízeních, ve vědeckopopularizační činnosti a v dalších oblastech svého odborného působení, jejichž výčet zdaleka přesahuje možnosti našeho stručného sdělení.

Přes dosažené úspěchy však současné podmínky ještě zdaleka neodpovídají ani potřebám dalšího rozvoje pedagogické psychologie, ani jejímu společenskému významu. Tak především stav kádrového, technického a prostorového vybavení (v ČSAV, na vysokých školách a v resortních ústavech) je téměř havarijní a nedovoluje rozvíjet tzv. základní a aplikovaný výzkum s potřebnou intenzitou, v patřičném rozsahu a s dostatečným předstihem před potřebami společenské (zejména pedagogické) praxe. Přes značné úsilí nebyly např. dosud zajištěny přiměřené podmínky pro rozvíjení vědeckovýzkumné práce na vysokých školách, podmínky pro vybudování takové sítě odborných poradenských, diagnostických a výchovně terapeutických zařízení, která by odpovídala životním potřebám vyspělé, vědecky řízené socialistické společnosti. Značně neuspokojivé jsou i možnosti výchovy nových odborných a vědeckých kádrů atd.

Je přirozené, že při zabezpečování podmínek dalšího rozvoje československé pedagogické psychologie a při vytyčování dalších úkolů vědeckovýzkumné a praktické činnosti bude nutno i v budoucnu počítat vždy jen s omezenými možnostmi zajišťování kádrových i materiálně technických zdrojů. Z této skutečnosti vyplývá nejen potřeba navazování širší spolupráce se zahraničními pracovišti, ale především potřeba soustřeďovat síly zejména vědecky vyhraněných týmů a osobností na řešení takových

problémů (spadajících do oblasti jak badatelského, tak aplikovaného výzkumu), které mají rozhodující význam jak pro společenskou praxi, tak pro další rozvoj této vědní disciplíny, a při jejichž řešení můžeme očekávat dosažení špičkových výsledků.

Předmětem a metodami zkoumání patří pedagogická psychologie nesporně mezi disciplíny psychologické; problémy, jejichž teoretickým objasňováním a experimentálním řešením se zabývá, se však týkají problematiky pedagogické. Z těchto důvodů je pedagogická psychologie pokládána za hraniční disciplínu mezi pedagogikou a psychologií. Stupeň rozvoje této vědní disciplíny proto podstatně závisí jak na stupni rozpracovanosti základních teoretických a metodologických problémů obecné psychologie a některých dalších speciálních psychologických disciplín (zejména psychologie vývojové, sociální, klinické, psychologie osobnosti, schopností aj.), na bohatství jejich empirického a experimentálního poznatkového fondu, tak na stupni rozpracovanosti pedagogické teorie a metodologie a na odborné úrovni řešení otázek pedagogické praxe.

Nezřídka se ještě setkáváme s názorem, že pedagogickou psychologii, která nevznikla z vnitřních potřeb diferenciací vědeckého poznání, ale z potřeb a požadavků pedagogické praxe, je nutno chápat jako disciplínu, jejímž úkolem je pouze zabývat se otázkami »převodu« či »přenosu« psychologických poznatků do pedagogické praxe. Jinými slovy řečeno, že pedagogickou psychologii je nutno chápat jako tzv. aplikovanou vědu, jejíž úkoly svou povahou plně spadají do sféry tzv. aplikovaného výzkumu.

S pojetím pedagogické psychologie jakožto aplikované vědy byly v minulosti nezřídka spojovány názory o možnosti přímého »přenosu« psychologických poznatků do pedagogické praxe; takové názory ovšem nerespektovaly objektivně existující specifické zvláštnosti těch podmínek, za kterých tyto poznatky byly získány (zpravidla v podmínkách psychologického experimentu) a za jakých mají být využívány (např. v podmínkách školního vyučování), »opravňovaly« mechanicky aplikovat určité psychologické poznatky jen na základě empirických odhadů či spekulativních úvah.

Je nesporné, že řada úkolů, jejichž řešením se pedagogická psychologie zabývá (a snad většina z nich), skutečně spadá do sféry tzv. aplikovaného výzkumu (přičemž hranice mezi tzv. aplikovaným a badatelským výzkumem jsou nejen velmi relativní, ale především i značně variabilní). Vždyť i když až dosud zůstávají hlouběji neobjasněny některé klíčové problémy psychologie (na nichž závisí možnost přistoupit k vědecky exaktnímu řešení řady dílčích, avšak pro teorii i praxi neméně důležitých otázek), získala psychologie za relativně krátkou dobu své existence ohromné množství empirických a experimentálních poznatků, jejichž bezpečné ověření a vědecky zdůvodněné využití v pedagogické praxi by bezesporu významně přispělo např. ke zvýšení efektivity a kvalitativní úrovně výchovně vzdělávacího procesu aj.

V současné době je pedagogická psychologie většinou autorů uznávána za samostatnou psychologickou disciplínu, mající jak své specifické úko-

ly, tak specifický předmět a metody zkoumání, tj. zabývající se teoretickým objasňováním a experimentálním řešením soustavy problémů, jež nejsou předmětem badatelského výzkumu jiné psychologické disciplíny.

Podrobnější rozbor starší i současné literatury (naší i světové) však ukazuje, že otázky vymezení předmětu i úkolů pedagogické psychologie i otázky specifičnosti metod této vědní disciplíny zůstávají stále ještě hlouběji nejasněny, že v odpovědích různých autorů na tyto otázky zaznamenáváme často i značnou názorovou nejednotnost a rozpornost. Tak např. předmět zkoumání pedagogické psychologie (a s tím i její úkoly) je často zužován jen na některé speciální okruhy psychologických problémů pedagogické praxe (např. převážně jen na zkoumání určitých psychologických problémů řízení výchovně vzdělávacího procesu v podmínkách školního vyučování, na zkoumání psychologických otázek učení či rozvoje osobnosti žáků apod.); na druhé straně pak bývá předmět zkoumání (a tím i úkoly) pedagogické psychologie vymezován natolik široce, že v sobě zahrnuje i řadu problémů, jejichž řešením se již tradičně zabývají jiné speciální psychologické disciplíny (zde máme na mysli zejména některé problémy z oblasti vývojové psychologie).

Dosavadní nejasnost předmětu zkoumání a úkolů pedagogické psychologie (přesněji řečeno jejich dosud nepřesné či neúplné vymezení) je i jednou z příčin neuspokojivé rozpracovanosti výzkumných metod a metodik této vědní disciplíny. Je zřejmé, že pedagogická psychologie bude při svém (ať badatelském či aplikovaném) výzkumu používat vždy i řady metod a metodik rozpracovaných a používaných jinými psychologickými disciplínami. Nelze ovšem souhlasit s míněním některých autorů, že může plně vystačit jen s těmito metodami či metodikami. Souhlasit s takovým názorem by totiž znamenalo nerespektovat tu skutečnost, že výzkumné metody a metodiky (ve smyslu technických prostředků a způsobů jejich používání) se mohou stát účinným prostředkem získávání objektivních poznatků pouze za předpokladu, že se důsledně dbá o jejich přiměřenost vzhledem ke studovaným jevům či procesům. Při nedodržení této podmínky se např. i technicky nejdokonalejší metodika stává bezcennou a registrované jevy či procesy mohou snadno vést k chybné interpretaci výsledků výzkumu. Popírat potřebu rozpracovávání specifických metod a metodik pedagogické psychologie by tudíž současně znamenalo popírat i specifičnost předmětu zkoumání této vědní disciplíny.

Dosavadní specifické metody a metodiky pedagogické psychologie, splňující požadavek dostatečné vědecké exaktnosti, umožňují přistoupit většinou jen k mikroanalytickému studiu relativně jednoduchých jevů či procesů. Metody, které by umožňovaly proniknout k podstatě a příčinám složitějších psychických jevů a procesů, se prozatím nepodařilo rozpracovat s uspokojivým výsledkem; tam, kde se o to pedagogická psychologie pokusila, nepřekročila dosud podstatněji rámec empirického zkoumání.

V rozpracování nových metod a metodik přiměřených zkoumání jevů a procesů vyššího stupně složitosti (a jejich vzájemných vztahů) je tudíž nutno — vedle rozpracovávání základních obecně teoretických a metodologických problémů — spatřovat jeden z nezbytných předpokladů jak

dalšího rozvoje, tak i řešení současných perspektivních úkolů pedagogické psychologie.

Je zřejmé, že splnění těchto náročných úkolů je možné jedině za předpokladu využití nejmodernějších prostředků soudobé experimentální techniky (včetně technických prostředků ke zpracování hromadných dat), ale i racionálního využití metod matematické statistiky, logiky, kybernetiky a jiných vědních disciplín.

Nezřídka jsou ze strany pedagogů vyslovovány námitky, že pedagogická psychologie zaostává za potřebami pedagogické praxe, že nedosti pohotově reaguje na její požadavky, že psychologické poznatky mají pro pedagogickou praxi jen omezený či nepatrný nebo dokonce až zanedbatelný význam apod.

Oprávněnost takových námitek je ovšem značně relativní a příčiny neuspokojivého stavu zdaleka nelze hledat jen v samotné pedagogické psychologii.

Tak např. potřeby a požadavky pedagogické praxe, které byly a jsou nepřetržitým zdrojem inspirace pedagogicko-psychologických výzkumů, kladou nároky zejména na ujasňování takových otázek (vyplývajících často jen z potřeb překonání akutních potíží či nedostatků, objevujících se při realizaci určitých konkrétních opatření v určitých oblastech pedagogické praxe), které svou povahou spadají takřka výhradně do sféry tzv. aplikovaného výzkumu. Avšak bez zajištění a dosažení dostatečného předstihu v oblasti badatelského výzkumu lze jen stěží očekávat, že by pedagogická psychologie byla s to tyto otázky vždy uspokojivě řešit. Přitom není bez významu i to, že často rychle se měnící potřeby a požadavky pedagogické praxe přímo ohrožují systematické rozvíjení aplikovaného výzkumu, neboť zpravidla neúměrně krátké časové limity dovoluují soustřeďovat se jen na řešení dílčích úkolů menšího odborného i společenského významu.

Rovněž je nutno konstatovat, že pedagogické vědy jsou (vzhledem k dosaženému stupni rozvoje teorie a metodologie) v současné době ještě poměrně málo připraveny k vědecky zdůvodněné absorpci psychologických poznatků. Nelze rovněž opomenout ani ten fakt, že psychologické poznatky mohou být v pedagogické praxi racionálně využívány jen při zajištění určitých podmínek (např. psychologické vzdělání učitelů, určitá organizační struktura školské soustavy, vybavenost určitou technikou atp.).

М. МИХАЛИЧКА, Г. ПЕШИНОВА

ПРОБЛЕМЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ ПСИХОЛОГИИ

Анализируя вкратце развитие послевоенной педагогической психологии в ЧССР, которое затронуто деформациями пятидесятих годов, авторы указывают на положительные результаты теоретических и экспериментальных работ в области педагогической психологии и родственных ей областях за упомя-

нутый период времени. Дальнейшее развитие педагогической психологии в ЧССР было потом обусловлено, помимо иного, персональным, организационным и материальным оснащением соответствующих учреждений. Необходимой предпосылкой для достижения высокого уровня педагогической психологии

является интенсивное взаимное сотрудничество с зарубежными партнерами.

Научное развитие педагогической психологии и повышение эффективности результатов исследовательских работ, предназначенных для использования на практике, связано с решением множества проблем из области общей психологии и родственных наук. Задача педагогической психологии потом заключается в самостоятельном решении своих научных проблем, связанных с использованием общих психологических сведений в условиях воспитательного процесса, затем

в разработке специфических методов исследования и пр. Педагогическо-психологические сведения могут быть использованы в педагогической науке лишь при том условии, что сама педагогика будет настолько подготовлена, что сможет эти сведения воспринять. То же самое относится и к педагогической практике, где подготовленность учителей и рациональная организация школ являются предпосылкой для использования общих педагогическо-психологических достижений в конкретных случаях.

M. MICHALIČKA AND H. PEŠINOVÁ

PROBLEMS AND PERSPECTIVES OF PEDAGOGICAL PSYCHOLOGY

After briefly evaluating the development of post-war pedagogical psychology in Czechoslovakia, which was marked by the deformations of the fifties, the authors point out the positive results of theoretical and experimental work in pedagogical psychology and the related fields during that period. Further development of Czechoslovak pedagogical psychology then depends, among other things, on the staffing, organizational and material facilities of the respective institutes. A necessary pre-requisite for a high level of pedagogical psychology is intensive co-operation with partners abroad.

In order to develop pedagogical psychology scientifically and to raise the effectiveness of the results of the researches, which are to serve practical ends as well, it is necessary to solve many

questions of general psychology and the related sciences. Then the task of pedagogical psychology is to solve independently scientific problems of its own connected with reflecting the knowledge of general psychology in educational conditions, to go on developing specific methods of research etc. The pedagogico-psychological knowledge, however, can be applied in the pedagogical science only under the pre-condition that pedagogy itself is on such a level of readiness as to be able to absorb this knowledge. The same goes for pedagogical practice, too, where the readiness of teachers and a suitable school organization are the conditions for applying general pedagogico-psychological knowledge to concrete instances.